

Medzipohlavné rozdiely a súvislosti vlastností osobnosti s výchovou v rodine v rannej adolescencii

Ľuba Medveďová

VÚDPaP, Bratislava, Slovensko

V poslednej dobe je predmetom teoretického i aplikovaného výskumu v mnohých krajinách 5-faktorová štruktúra osobnosti tzv. Big Five identifikovaná na základe analýzy lexika používaného k popisu osobnosti. Táto štruktúra sa viac menej potvrdila v mnohých krajinách okrem iného aj v češtine (Hřebíčková, Čermák, 1996) a slovenčine (Ruisel, 1997,1998). Ide o faktory *extraverzia, prívetivosť, svedomitosť, neurotizmus a otvorenosť voči skúsenosti*.

R.M.McCrae a P.T.Costa (1990) uvádzajú, že pre rozvoj vzťahov k ľuďom sú zvlášť dôležité extroverzia a prívetivosť, kedy prvá je odrazom kvantity a druhá odrazom kvality vo vzťahoch k ľuďom. Ostatné tri faktory sa dotýkajú skôr osobného rozvoja, bez súvislostí vzťahov k ľuďom.

Nás zaujímalo aké sú súvislosti medzi vyššie uvedenými faktormi osobnosti (Big Five) a charakteristikami výchovy osobitne v období puberty, ktoré je často charakterizované ako obdobie odpútavania sa detí od rodiny. Viacerí autori uvádzajú, že počas detstva deti bazálne akceptujú rodičovskú autoritu, čo zabezpečuje rovnováhu, v rámci ktorej rodičia širšie determinujú a regulujú vzťahy s deťmi. Avšak s približujúcou sa adolescenciou najmä v období puberty sú vzťahy rodič-dieťa rôzne transformované. Tieto zmeny majú za následok zvýšenie asertivity u rodičov aj detí, zníženie akceptácie, zvýšenie výskytu verbálnych konfliktov, redukciu prejavov fyzického láskania a pozitívneho porozumenia medzi členmi rodiny a nové formovanie vplyvu, ktorý deti postupne nadobúdajú na rozhodovanie v rodine (spracované podľa Medveďová, 1995).

Chápanie spôsobu výchovy v rodine sme prebrali od B. Rotterovej a J. Čápa (1979), ktoré postihuje vzájomné citové vzťahy dospelých s deťmi, spôsob komunikácie medzi nimi, veľkosť a spôsoby kladenia požiadaviek na dieťa, kontrolu ich plnenia (odmeňovanie a trestanie) a spôsoby reagovania dieťaťa. Uvedení autori vychádzajú z rozsiahleho štúdia literatúry a vlastného výskumu vyčlenili 4 komponenty výchovy (kladný vzťah a záporný vzťah, kladenie požiadaviek a kontrolu resp. poskytovanie voľnosti), ktoré sa vzájomne kombinujú a majú najväčší formatívny vplyv na duševný vývin dieťaťa. V ďalších výskumoch skúmali súvislosti charakteristík výchovy s rysmi osobnosti, zisťovanými dotazníkmi EOD (Rotterová, Čáp, 1979a, 1979b) a HSPQ (Čáp, Boschek, 1996). Potvrdili, že základnou podmienkou priaznivého vývinu osobnosti (svedomitosti, stability a ďalších znakov) je kladný emočný vzťah k dieťaťu a adekvátna miera požiadaviek a kontroly - bez extrémov.

Vychádzajúc z odbornej literatúry i vlastných výskumných zistení **predpokladáme** v medzi zložkami výchovy a faktormi osobnosti:

- menej štatisticky významných vzťahov medzi chlapcami a rodičmi (vzhľadom na väčšiu autonómiu chlapcov a vyššiu senzitivitu dievčat v tomto veku) než medzi dievčatmi a rodičmi;
- viac tesnejších súvislostí medzi deťmi a rodičmi opačného pohlavia;

viac tesnejších súvislostí zložiek výchovy s extroverziou a prívetivosťou, ktoré sú dôležité pre rozvoj vzťahov k ľuďom, než medzi svedomitosťou a otvorenosťou, ktoré sú skôr dimenziami osobného rozvoja.

Metodiky a vzorka

Na identifikáciu vlastností osobnosti sme použili **5-faktorovú škálu CCQ-BFS** (The California Child Q-set Big Five scale) od Johna a kol. (1994). Škála identifikuje 5 bipolárnych faktorov osobnosti, ktoré sú: *extraverzia verzus sociálna inhibícia* - identifikuje intenzitu interpersonálnych interakcií, úroveň aktivácie, potrebu stimulácie a sklon k veselosti; *prívetivosť verzus antagonizmus* - identifikuje kvalitu interpersonálnej orientácie na kontinuu od súcitu k antagonizmu v myslení, cítení a konaní; *svedomitosť verzus chýbanie kontroly* - zachytáva individuálnu úroveň organizácie, vytrvalosti a motivácie správania zameraného na cieľ; *neurotizmus verzus emocionálna stabilita* - identifikuje negatívne emócie a emočnú nestabilitu, sklon k zvýšenému prežívaniu distresu a maladaptívnym reakciám; *otvorenosť voči skúsenosti* - zisťuje sklon k vyhľadávaniu nových zážitkov toleranciu k neznámemu a uspokojovanie z objavovania.

Dotazníkom na zisťovanie spôsobov výchovy v rodine (Čáp - Boschek, 1994), sme identifikovali 4 komponenty výchovy: *kladný a záporný citový vzťah, požiadavky a voľnosť* v percepcii detí u každého rodiča osobitne.

Vzorku tvorilo 197 žiakov vo veku 10,5 - 14,5 rokov.

Výsledky a diskusia

V tabuľkách 1 a 2 uvádzame vplyv pohlavia na nami sledované premenné získané analýzou variancie. V tabuľke 1 vidíme, že dievčatá dosahujú oveľa vyššiu (štatisticky vysoko významnú) úroveň neurotizmu a prívetivosti (významne). Medzi ostatnými faktormi evidujeme zanedbateľné medzipohlavné rozdiely.

Pokiaľ ide o spôsob výchovy rodičov v percepcii detí (tabuľka 2), chlapci v porovnaní s dievčatmi vnímajú obidvoch rodičov ako oveľa náročnejších a prísnejších (kontrolujúcich). Zaujímalo nás tiež akú úroveň majú zložky výchovy uplatňované zo strany obidvoch rodičov voči tomu istému probandovi. Výsledky zisťované párovým t-testom (tabuľka 3) ukazujú, že kým chlapci percipujú výchovný prístup zo strany obidvoch rodičov ako rovnaký, dievčatá vnímajú matku ako oveľa milujúcejšiu ale aj náročnejšiu v porovnaní s otcom, resp. naopak, otca ako menej milujúceho a menej náročného.

V tabuľke 4 uvádzame kvôli prehľadnosti len štatisticky významné korelácie dimenzií osobnosti so zložkami výchovy, osobitne pre každé pohlavie. Pokiaľ ide o množstvo signifikantných vzťahov sú pre chlapcov otec i matka približne rovnako dôležití (s dôrazom na emočné charakteristiky). U dievčat však evidujeme oveľa viac tesných (štatisticky významných) vzťahov s otcom (11) v porovnaní s matkou (5), a ide práve o tie premenné, ktoré sú dôležité pre rozvoj vzťahov (extraverzia, prívetivosť a neurotizmus).

Myslíme si, že naše predpoklady uvedené vyššie sa v značnej miere potvrdzujú. To znamená, že **evidujeme menej štatisticky významných vzťahov medzi chlapcami a rodičmi**, ale prevažuje ešte stále i v tomto období pozitívny vplyv lásky (kladných citov) na všetky faktory osobnosti (samozrejme s výnimkou neurotizmu). U dievčat je situácia zložitejšia a zisťujeme oveľa väčšiu variabilitu vplyvu zložiek výchovy na faktory osobnosti (tabuľka 4) najmä v súvislosti s otcom.

Druhý predpoklad - viac tesnejších súvislostí medzi deťmi a rodičmi opačného pohlavia sa potvrdil len čiastočne: **platí vo vzťahoch otec-dievča** a neplatí vo vzťahoch matka-chlapec.

Potvrdilo sa tiež očakávanie tesnejších súvislostí zložiek výchovy s extroverziou a prívetivosťou (u dievčat aj s neurotizmom), ktoré sú dôležité pre rozvoj vzťahov k ľuďom, **než s otvorenosťou a svedomitosťou**, ktoré sú skôr dimenziami osobného rozvoja.

Uvedomujeme si, že naše zistenia platia predovšetkým pre náš súbor, predsa sa však domnievame, že táto sonda potvrdzuje pretrvávajúce formatívne pôsobenie spôsobu výchovy v rodine na faktory osobnosti aj v puberte.

Literatúra je u autorky.

Príspevok je súčasťou riešenia projektu VEGA 1/0233/03

MEDVEĎOVÁ, Ľuba. Medzipohlavné rozdiely a súvislosti vlastností osobnosti s výchovou v rodine v rannej adolescencii. In HELLER, Daniel; PROCHÁZKOVÁ, Jana; SOBOTKOVÁ, Irena (ed.). *Psychologické dny 2004 : Svět žen a svět mužů : polarita a vzájemné obohacování : sborník příspěvků z konference Psychologické dny, Olomouc 2004*. Olomouc : Universita Palackého v Olomouci, 2005. Acta Universitatis Palackianae Olomucensis. Facultas Philosophica, Psychologica 35 - suppl. Plný text příspěvku o rozsahu 4 s. je dostupný na přiloženém CD-ROM. ISBN 80-244-1059-1.

PŘÍLOHA

Tabuľka 1 Vplyv pohlavia na faktory osobnosti

FAKTORY OSOBNOSTI	Chlapci n=97		Dievčatá n=100		ANOVA
	AM	SD	AM	SD	
Extraverzia verzus sociálna inhibícia	51,32	9,83	52,17	12,00	0,30
Prívetivosť verzus antagonizmus	80,54	13,54	84,44	12,28	4,50*
Svedomitosť verzus chýbanie riadenia	60,39	11,56	59,79	9,71	0,16
Neurotizmus verzus emocionálna stabilita	40,10	12,79	47,26	14,66	13,32***
Otvorenosť voči zážitkom (skúsenosti)	44,05	7,81	44,09	8,14	0,00

významnosť * $\leq 0,05$, ** $\leq 0,01$, *** $\leq 0,001$

Tabuľka 2 Vplyv pohlavia na percepciu výchovy v rodine (interodlišnosti)

VÝCHOVA V RODINE	Chlapci n=97		Dievčatá n=100		ANOVA
	AM	SD	AM	SD	
<i>OTEC</i>					
1. Kladné city	26,18	3,29	25,84	3,90	0,41
2. Záporné city	14,21	3,33	13,28	3,60	3,43
3. Požiadavky	17,75	3,36	15,74	3,28	17,58***
4. Voľnosť	19,07	3,29	20,21	3,56	5,27*
<i>MATKA</i>					
5. Kladné city	26,35	3,43	27,16	3,16	2,97
6. Záporné city	14,25	3,25	13,42	3,52	2,93
7. Požiadavky	18,01	3,75	16,52	3,49	8,34**
8. Voľnosť	19,28	3,09	20,45	3,46	6,26*

významnosť * $\leq 0,05$, ** $\leq 0,01$, *** $\leq 0,001$

Tabuľka 3 Rozdiely výchovného prístupu otca a matky v percepcii našich probandov osobitne u chlapcov a dievčat (intraodlišnosti)

VÝCHOVA V RODINE	OTEC		MATKA		Párový t-test
	AM	SD	AM	SD	
<i>CHLAPCI</i>					
Kladné city	26,18	3,29	26,36	3,45	0,60
Záporné city	14,21	3,33	14,22	3,26	0,03
Požiadavky	17,75	3,36	18,04	3,76	0,91
Voľnosť	19,07	3,29	19,26	3,11	0,56
<i>DIEVČATÁ</i>					
Kladné city	25,84	3,90	27,11	3,20	3,54***
Záporné city	13,28	3,58	13,43	3,58	0,51
Požiadavky	15,74	3,28	16,46	3,52	2,07*
Voľnosť	20,21	3,56	20,47	3,51	0,99

významnosť * ≤ 0,05, ** ≤ 0,01, *** ≤ 0,001

Tabuľka 4 Korelácie faktorov osobnosti s percepciou výchovy v rodine u chlapcov a dievčat

VÝCHOVA V RODINE	FAKTORY OSOBNOSTI					
	Extraverzia	Prívetivosť	Svedomitosť	Neurotizmus	Otvorenosť	
OTEC						
Kladné city	,27**	,33***	,37***		,25*	Chlapi n=97
Záporné city				,26**		
Požiadavky						
Voľnosť						
MATKA						
Kladné city	,20+	,24*	,26**		,32**	Dievčata n=100
Záporné city						
Požiadavky						
Voľnosť		,20+	,27**			
OTEC						
Kladné city	,34***	,25*	,20*	-,27**		Dievčata n=100
Záporné city	-,28**	-,21*	-,24*	,22*		
Požiadavky	-,20*	-,24*		,23*		
Voľnosť						
MATKA						
Kladné city		,30**				Dievčata n=100
Záporné city				,19+		
Požiadavky	-,24*	,26**		,31**		
Voľnosť						

významnosť * = 0,05, ** = 0,01, *** = 0,001, + = hraničná významnosť